

Γράφει ο 'Ακαδημαϊκός
Κ. ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΕΚΕΙΝΟΙ ΠΟΥ ΕΦΥΓΑΝ ΚΑΙ ΕΙΝΑΙ ΠΑΝΤΑ ΜΑΖΙ ΜΑΣ

Ιωάννης Κονδυλάκης

Η πρώτη εντύπωση από την επαφή μας με τον Κονδυλάκη, από οποιαδήποτε σελίδα του, χρονογραφική ή αφηγηματική, από τις καλύτερες ή τις πιο συνηθισμένες, είναι ότι επικοινωνούμε με έναν άνθρωπο, που δεν απομακρύνθηκε από την αφετηρία του κι' από το θησαυρό που κερδίζει ο καθένας μας όταν προχωρεί νέος και απαιτητικός στη ζωή και με ανοιχτά, με δυνατά κι' ακούραστα χέρια, δλο μαζεύει κι' δλο αποθηκεύει στην ψυχή του και στη σκέψη του. Υπάρχει μια εσωτερική και μια εξωτερική ολιγάρκεια στον Κονδυλάκη, εκείνη ή ολιγάρκεια που κρατάει προπάντων τον πνευματικόν άνθρωπο μέσα στις αληθινά γνήσιες καταστάσεις.

Γεννήθηκε, ο Ιωάννης Κονδυλάκης στη Βιάννο το 1862, δηλαδή γεννήθηκε Κρητικός, αλλά και έμεινε Κρητικός, μολοντί το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του τό πέρασε μακριά από τη μικρή πατρίδα. Δεν χρειάστηκαν περισσότερα από δεκαπέντε-δεκάξη χρόνια, τὰ πρώτα του χρόνια, για να διαμορφωθεί ο εσωτερικός του κόσμος, σταθερός και στερεός, απρόσβλητος και ακατάλυτος ακόμα και στις πιο οδυνηρές δοκιμασίες, και να εξελιχθεί σ' ένα ήθος, που κύρια γνωρίσματά του ήταν η αδιαλλαξία, η υπερηφάνεια, ή καρτερία και ή συντηρητικότητα, αλλά προπάντων ή προβολή της δροσιάς ψυχής των παιδικών και των εφηβικών χρόνων και της αθόρυβης μά και για τούτο αληθινότερης παλληκαριάς που εκδηλώνεται όχι με ιερειάδες αλλά με τό μικρό πείραγμα, με τό σκώμμα.

Τό 1877 ο Κονδυλάκης είναι στην 'Αθήνα, μαθητής Γυμνασίου, στο Βαρβάκειο, όχι όμως για πολύν καιρό, γιατί ξσηκώνεται πάλι ή Κρήτη και τόν καλεί ν' αφήσει τὰ θρανία και να γίνει πολεμιστής. "Επειτ' άπ' τή σύμβαση της Χαλέπας, διορίζεται γραμματεύς δικαστηρίου, αλλά τόν περιμένουν πάντα οι άτέλειωτες γυμνασιακές του σπουδές και τόν φέρνουν σέ λίγο στην 'Αθήνα. Τό 1884 είναι ένας μικρός σταθμός στην πνευματική του σταδιοδρομία. "Εγραψε τό πρώτο του διήγημα κι' έκέρδισε έναν έπαινο στο διαγωνισμό της «Φιλολογικής Έστίας».

"Αρχισε πιά να εργάζεται στις 'Αθηναϊκές εφημερίδες, όχι όμως και να άμειδεται άρκετά. Γυρίζει, λοιπόν, άκόμη μιά φορά στην Κρήτη, διορίζεται δάσκαλος, αλλά και πάλι παίρνει τό πλοίο για τήν 'Αθήνα. Τό 1889 είναι επαγγελματίας δημοσιογράφος, για να δείξει σέ λίγο έκτακτο τάλαντο χρονογράφου, που κανείς δεν τό άμφισβήτησε αλλά λίγοι τό είδαν στη βαθύτερη ουσία του. Είχε τό χρονογράφημα του Κονδυλάκη όλα εκείνα τὰ στοιχεία που δίνουν λάμψη στο άμφισβητούμενο αυτό λογοτεχνικό είδος και του έξασφαλίζουν τή μεγάλη έπιτυχία, δηλαδή τήν έπιτυχία που είναι αισθητή στους εύρύτερα κοινωνικούς κύκλους. Στηριζόταν κυρίως στην βραχυλογία, στη φραστική λιτότητα, στη συγκρατημένη ειρωνεία και σέ μιά κομψότητα που δεν έκανε επίδειξη ύψους αλλά κέρδιζε πολλά με τόν προσωπικό τόνο και με τήν άποστροφή του περιπτώ. Είχε κι' άλλα έντονα γνωρίσματα τό χρονογράφημα του Κονδυλάκη: μιά παρατηρητικότητα που βρίσκει και παίρνει τό πολύ, τό καθολικό και τό σημαντικό μέσα από τό λίγο και τό φαινομενικά άσημαντο, κι' άκόμη τή διάθεση του παιχνιδιού που δίνει χαρούμενη μορφή και στον δριμύτερο και ένσκλητικότερο έλεγχο. Μά νομίζω ότι ή δύναμη του χρονογράφου Κονδυλάκη ήταν τό ήθος που είχε φέρι μαζί του από τήν Κρήτη,

από τήν καθαρότητα και τήν άγνότητα της παιδικής και της εφηβικής ήλικίας που τώρα είχε γίνει άποστολή, καθημερινός άγώνας, πνευματικό και κοινωνικό λειτουργήμα.

Αυτόν τόν Κονδυλάκη έγνώρισε κι' αγάπησε ή 'Αθήνα του 1900, του 1910 κι' άργότερα άκόμη, και σ' αυτή τήν 'Αθήνα πέρασε όλα του τὰ χρόνια έπειτ' από τήν παιδική του ήλικία, ως τό 1919 που έφυγε πάλι για τήν Κρήτη και σέ λίγους μήνες έφυγε και για τόν άλλο κόσμο, τόν 'Ιούλιο του 1920.

Μολοντί άληθινά αγαθός, υπερήφανος και ύποδειγματικά τίμιος, ή καλύτερα γιατί ήταν αγαθός και τίμιος, δεν φαίνεται να είχε ο Κονδυλάκης τήν ικανότητα της προσαρμογής. "Ολοι τόν λογάριζαν και τόν τιμούσαν, μά δεν τόν θεωρούσαν πολύ βολικό άνθρωπο. Είχε τις συνήθειές του και τις προτιμήσεις του, πάντα άβιαστες, πάντα άμετακίνητες. "Αμετακί-

νητος ήταν και στην κατοικία του. "Εμενε εικοσιπέντε δλόκληρα χρόνια στο τέρμα της όδου Βουκουρεστίου, στα πόδια του Λυκαδηττού, πιστός όμως έμενε και στο καφενείο του Ζαχαράτου, όπου πέραγε πολλές ώρες κάθε βράδυ, κάθε νύχτα.

"Ηταν άνθρωπος δλοκληρωμένος, κατασταλαγμένος και ήσυχος, όταν δεν τόν άγγιζαν σέ δ,τι γι' αυτόν ύψωνόταν σέ προϋπόθεση άνδρισμού.

Τό χρονογράφημα του Κονδυλάκη ήταν μιά προσφορά αλλά και μιά θυσία. "Εδενε τὰ χέρια του λογοτέχνη Κονδυλάκη ή τουλάχιστον δεν τό άφηνε άρκετό καιρό για εργασία σοβαρότερη. "Ο βιοπορισμός δεν τόν απομάκρυνε από τόν προορισμό του. "Υποχρέώθηκε να γράψει δυό μυθιστορήματα, τούς «'Αθλιούς των 'Αθηνών», τό 1894, και τό «62: Κάτω ο τύραννος», τό 1895 και τό 1896. Στο πρώτο, προσπάθει να παρουσιάσει τόν υπόκοσμο της 'Αθήνας, στο δεύτερο θέμα έχει τήν επανάσταση που έκθρόνισε τόν 'Οθωνα και τήν αντιδυναστική όρμή της νεολαίας. "Ασήμαντα άφηγήματα και τὰ δυό, όπως άσήμαντα ήταν και τὰ πρώτα αφήγήματα του Παπαδιαμάντη, ή «Μετανάστις» και «Οι έμποροι των 'Εθνών», που τὰ χαρακτηρίζει μάλιστα «μυθιστορήματα». "Αλλά με μιά διαφορά: "Ενώ ο Παπαδιαμάντης έγραψε πρώτα τὰ αφήγήματα αυτά που δεν έχουν λογοτεχνική άξία κι' έπειτα έδωσε τις θαυμάσιες σελίδες του, ο Κονδυλάκης παρουσίασε τό 1892 τόν «Πατούχα», που είναι τό σημαντικότερο έργο του κι' ένα από τὰ καλύτερα της πεζογραφίας μας, και σέ δυό-τρία χρόνια τούς «'Αθλιούς των 'Αθηνών» και τό «62: Κάτω ο τύραννος». "Ηταν δξύτερος ο βιοπορισμός για τόν Κονδυλάκη παρά για τόν Παπαδιαμάντη; Δεν τό πιστεύω. Είναι ο-

πωσήποτε ένα κενό περίεργο στην εργασία του Κονδυλάκη αυτά τὰ δυό άσήμαντα αφήγήματα κι' ένας λήθαργος παροδικός στη λογοτεχνική του συνείδηση. Δεν θά έπιμεινουμε, λοιπόν, περισσότερο σέ δ,τι δεν τόν αντιπροσωπεύει, άφού άλλωστε όφείλουμε να σταθούμε άρκετά στην άλλη εργασία του τήν αξιόλογη που τήν άποτελούν μιά σειρά από μεγάλα κι' από μικρά διήγηματα. Γιατί ο Κονδυλάκης και στον «Πατούχα» και στο «'Οταν ήμουν δάσκαλος» και στην «Πρώτη αγάπη» και στ' άλλα κείμενά του, τὰ συντομώτερα και τὰ συντομώτατα, διηγηματογράφος είναι, κι' άς προσπαθει να δώσει τήν έκταση, τό εύρος, τό πλάτος του μυθιστορηματος.

Θά διηγηθώ με πολλή συντομία τὰ γεγονότα που συγκροτούν τόν μύθο των τριών έκτενεστέρων διηγημάτων του Κονδυλάκη. Τό βασικό πρόσωπο του «'Οταν ήμουν δάσκαλος» είναι ένας νέος Κρητικός που διορίζεται δάσκαλος σέ χωριό και δέχεται τό διορισμό του όχι τόσο για να διδάξει όσο για να έχει τόν καιρό να βγαίνει συχνά στο κυνήγι.

Δεν δυσκολεύεται να όμολογήσει ότι είναι πολύ λίγο κατάλληλος για τήν ύπηρεσία αυτή, αλλά μόλις φτάσει στο χωριό και στο σχολείο που αυτός θά διευθίνει, βρίσκει τή λύση: τόν περιμένει άκόμη ένας δάσκαλος, ύφιστάμενός του, που όπωσδήποτε ξέρει περισσότερα αλλά δεν έχει τόν καιρό να τὰ διδάξει και να κερδίσει τήν αγάπη των μαθητών του, και σ' αυτόν αναθέτει τὰ δύσκολα μαθήματα που θά έκανε προβληματική τή θέση του.

Και όλα θά πήγαιναν καλά, αν έλειπε ένας άτυχος έρωτας, που προετοιμάζει τέλος δραματικώτατο. "Ο δεύτερος δάσκαλος είναι τρελλός για τή Φωτεινή. "Η Φωτεινή παίξει και μ' αυτόν και με τόν πρώτο δάσκαλο, τόν προϊστάμενο, προκαλεί ζήλεις, άναστάτωση, αλλεπάλληλα κι' επικίνδυνα επεισόδια ανάμεσα στους δυό συναδέλφους, παντρεύεται όμως μ' έναν άλλον, κι' ο γάμος αυτός οδηγεί τόν δεύτερο δάσκαλο στην άπελπισία και στον αυτοπαγχονισμό.

Στην «Πρώτη αγάπη» τό θέμα είναι δυσκολώτερο, με στοιχεία πολύ τολμηρά και προδοτικά θά έλεγα. "Εν' αγοράκι πέντε χρόνων δείχνει έπίμονη προτίμηση για μιά κοπέλα της παντρειάς, ή προτίμηση αυτή γίνεται σιγά-σιγά αγάπη δυνατή, φτάνει στο άδιέξοδο και άναγκάζει τήν κοπέλα, που κι' αυτή πιά δεν αισθάνεται άθωα στοργή για τόν μικρό κι' έπειτα μεγαλύτερο φίλο της αλλά έρωτα δυνατό, έννοχο και όλθριο, τήν άναγκάζει να δώσει τέλος στη ζωή της.

"Εδώ ή πεζογραφία μας διεκδικεί ένα προβάδισμα. Αύτός ο παιδικός, ο πρώτος έρωτας, που εκδηλώνεται πριν τόν ανακαλύψει ο Φρόντ, είναι ένα γεγονός, που δείχνει ότι ο Κονδυλάκης, όσο συντηρητικός κι' αν ήταν, δεν έπνιγε τις φωνές που άκουγε μέσα του και δεν έδίσταζε να τούς δώσει διέξοδο.

"Ετσι, με τό ίδιο θάρρος, έκαμε και τό λογοτεχνικό του ξεκίνημα, όταν έγραφε τό 1892 τόν «Πατούχα». Φαίνεται άπλός ο μύθος του, ή ιστορία του βοσκου που άφίνει τὰ βουνα και κατεβαίνει στην πολιτεία με δλο του τόν πρωτογονισμό, με δλη του τή ρώμη, τή σωματική και τήν ψυχική, με τήν δειλία του άγριμιού αλλά και με τήν άσυγκράτητη δύναμή του, φαίνεται παιχνιδι αυτό ή σειρά των διασκευαστικών επεισοδίων με τόν παιδαρο που μπορεί να σηκώσει δλόκληρο γάϊδαρο στους ώμους του μαζί με τόν αναβάτη του, και γερά να στέκεται στα πελώρια πόδια του,

— από τὰ πόδια αὐτὰ τὸν εἶπαν Πατούχα —
παιχνίδι φαίνονται δὲ αὐτὰ, μὰ δὲν εἶναι.
Εἶναι μιά εὐτυχισμένη σύλληψη, ἀπὸ τὶς πιὸ
εὐτυχισμένες τῆς λογοτεχνίας μας, πού ἐδό-
θηκε μὲ τὴν πιὸ ταιριαστὴ μορφή κ' ἔγινε ἕνα
μικρὸ ἀριστούργημα.

Δὲν διατάζω νὰ τὸ πῶ ἀκόμη μιά φορά: ὁ
«Πατούχας» εἶναι ἕνα ἑλληνικὸ λογοτεχνικὸ ἀ-
ριστούργημα, πού κοντὰ ἑκατὸ χρόνια μένει
ἀγέραστο, ὀλοζώντανο καὶ διαβάζεται μὲ πολ-
λὴ εὐχαρίστηση ἀπὸ παλιούς κι' ἀπὸ νέους
καὶ ὕψωνε στὴν κορυφαία του ἔκφραση τὸ τά-
λαντο ἑνὸς λογοτέχνη πού θέλει νὰ εἶναι προ-
παντὸς Κρητικὸς, πού δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ
εἶναι περισσότερο ἀπὸ καθετὶ ἄλλο Κρητικὸς
κι' ἔτσι νὰ προβάλλει, ὅ,τι καλύτερο ἔχει ὁ πνευ-
ματικὸς καὶ συναισθηματικὸς του κόσμος.

Αὐτὸς ὁ μεγαλόσωμος γιὸς τοῦ Σαΐτονικολῆ,
αὐτὸς ὁ πελώριος Μανώλης πού εἶναι πλημ-
μυρισμένος ἀπὸ ἐπιθυμίες καὶ δὲν ξέρεي πῶς
νὰ τὶς ἱκανοποιήσῃ, αὐτὴ ἡ ἀπειθάρχητη δύ-
ναμη πού ἔρχεται ὀλόγισα ἀπὸ τὴ Φύση, ἀπὸ
τὸ βουνὸ κι' ἀπὸ τὸ λόγγο, ἀπὸ τὴ στάνη
κι' ἀπὸ τὸ δάσος καὶ δὲν κινεῖται παρὰ μόνον
στὸ χῶρο τῶν φυσικῶν νόμων, αὐτὸς ὁ νέος
ἄντρας πού δὲν καταλαβαίνει τὶς συμβατικὲς
καταστάσεις καὶ στὴν ἀγάπη εἶναι ἀπόλυτος
καὶ βιαστικὸς, αὐτὴ ἡ φωτιά κι' αὐτὴ ἡ ὀμορ-
φιά δὲν πλάθεται εὐκόλα καὶ δὲν γίνεται κεί-
μενο λογοτεχνικὸ παρὰ μόνον ἀπὸ πολὺ ἐπιδέ-
ξια χέρια, καὶ πάλι σὲ ὦρα μεγάλου κεφιοῦ.
Κι' ἀλήθεια, ὁ «Πατούχας» εἶναι ἡ καλύτερη
ὦρα τοῦ Κονδυλάκη.

Στὶς σελίδες τοῦ «Πατούχα» μποροῦμε νὰ
σπουδάσουμε καὶ νὰ συνοψίσουμε τὰ γνωρί-
σματα ἅλου τοῦ ἔργου του, αὐτὰ πού πότε
περισσότερο καὶ πότε λιγώτερο προβάλλονται
σὲ ὅλες τὶς λογοτεχνικὲς σελίδες του, πού δὲν
εἶναι μόνον ὄσες ἀναφέραμε ἀλλὰ κι' ἄλλες
ἀκόμα, πολλὰ μικρὰ διηγήματα καὶ μερικὰ ἀπ'
αὐτὰ πολὺ ἀξιόλογα μὲ θέμα τοὺς σκληροὺς
καὶ θαυμαστοὺς ἀγῶνες τῆς Κρήτης γιὰ τὴ

λευτεριά. Ὁ Κονδυλάκης ξεκίνησε ἀπὸ τὴν ἡ-
θογραφία, τὴν ἐπλάτυνε, τῆς ἔδωσε περιεχό-
μενο κ' ἔφτασε στὸ ρεαλισμὸ, πού δὲν εἶναι
ἀκάθαρτος ἀπὸ τὴ συσώρευση ἀμαρτημάτων,
ἀτομικῶν ἢ ὀμαδικῶν, καὶ δὲν εἶναι βαρὺς καὶ
δυσάρετος ἀπὸ τὸ σκοτάδι τῆς ψυχῆς. Κι' ἂν
ἐπέμενε νὰ εἶναι ἡθογράφος, ἦταν γιὰ τὴν ἡθε-
λε νὰ εἶναι Κρητικὸς. Στὴν Κρήτη αἰσθανό-
ταν ἐλεύθερη τὴν ἀνάσα του, κι' αὐτὴν ἔφερνε
ὀλοένα στὰ χαρτιά του καὶ στὰ γραψίματά
του τὰ λογοτεχνικά, γιὰ νὰ γεμίσει τὸ στήθος
του μὲ καθαρὸν ἀέρα καὶ νὰ βρίσκεται πλάι
στὴν ἡρωικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς.

Εἶπαμε ὅτι ὁ Κονδυλάκης ἔχει γράψῃ καὶ
ἐξάφρητα μικρὰ διηγήματα. Ἐν' ἀπ' αὐτὰ κι'
ὁ «Ἐπικῆδειος», πού ποτὲ δὲν τὸν ξεχνοῦν
ὄσοι τὸν διάβασαν ἢ τὸν ἄκουσαν.

Θὰ ἤθελα πολλὰ ἀκόμα νὰ πῶ γιὰ τὸν Κον-
δυλάκη καὶ τὴν Κρήτη. Καὶ θὰ ρωτήσετε: Μὰ
τόσα πολλὰ μπορεῖ νὰ δώσει ἢ Κρήτη; Ἀσφα-
λῶς τόσα κι' ἄλλα τόσα. Καὶ πρέπει νὰ ἐξη-
γήσω ὅτι μὲ τὸν Κονδυλάκη ἔχουμε τὸ ἕνα
μόνον ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῆς Κρήτης. Γιατὶ
ἀκόμα ἕνα μᾶς ἔδειξε — καὶ πῶς τὸ φώτι-
σε! — ὁ Καζαντζάκης. Κ' οἱ δύο, Κρητικοί,
ἀπ' τὴν κορφή ὡς τὰ νύχια Κρητικοί, ἀλλὰ
πόσο διαφορετικοί, σχεδὸν ἀνόμοιοι. Ὁ Κα-
ζαντζάκης παίρνει τὸν Κρητικὸ, τοῦ δίνει πλά-
τος, τὸν ὕψωνε σὲ σύμβολο, τὸν κάνει μῦθο·
ὁ Κονδυλάκης μένει τὸν ἄνθρωπο, στὰ μέ-
τρα τοῦ ἀνθρώπου, στὴν καθημερινὴ πραγμα-
τικότητα πού δὲν ἀλλάζει διαστάσεις. Κι' ἕνα
παράδειγμα, γιὰ νὰ καταλάβουμε καλύτερα,
τὴ διαφορά: τὸ ἀγρίμι τῆς στάνης καὶ τοῦ
βουνοῦ, ἡ πρωτόγονη δύναμη, στὰ χέρια τοῦ
Κονδυλάκη ἔγινε ὁ Πατούχας· στὴ δυναμικὴ
φαντασία τοῦ Καζαντζάκη, μέσα στὸ δράμα
του, θ' ἀπλωνόταν σὲ πρόσωπο πού δὲν θὰ
ἦταν τοῦ κόσμου τούτου. Μὰ αὐτὴ εἶναι ἡ
Κρήτη: Κι' ὁ Κονδυλάκης κι' ὁ Καζαντζάκης.
Δυὸ διαφορετικὲς δυνάμεις, ἀλλὰ ἕνα μέγεθος,
μιά ψυχὴ καὶ μιά ὀμορφιά!

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

'Απίστευτο θαλασσινὸ κατόρθωμα

ΧΡΟΝΙΚΟ

Ἡ ἀνοίξη τοῦ 1453 εἶχε προβάλλει ἀπὸ
καιρὸ. Μαύρη ἀνοίξη! Οἱ δάρβα-
ροι τῆς Ἀσίας ἦταν ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη
τῆς Βασιλεύουσας. Ὁ 21 μάλιστα χρόνων Μωχα-
μέτης ἢ Μωάμεθ ὁ Β' ἔτοιμαζότανε νὰ τὴν
ὑποδουλώσει μὲ τ' ἀπειράριθμα, γερὰ ἄρμα-
τωμένα στήθη του, τὸν τεράστιο στόλο καὶ
τὰ διακόσια κανόνια του, πού ἀνάμεσά τους
ὄρθωνονταν, ἀπαίσιο τέρας, ἐκεῖνο πού τοῦ
εἶχε προμηθεύσει ὁ Οὐρβανός. Κατὰ τὸ Βυ-
ζαντινὸ ἱστορικὸ Φραντζῆ, πού ἦταν ὑπασπι-
στής καὶ στενὸς φίλος τοῦ Παλαιολόγου, τὸ

δες καὶ νὰ γνωστοποιήσουν στὸν πληθυσμὸ
πῶς ἔταν «οὐρανόβροντες» ὁ χτύπος του καὶ
νὰ προσέξουν, «ἵνα μὴ, κατὰ τὸ συγγραφεῖ
Δούκα, ἐξαίφνης ἐνωτισθέντες τινὲς ἄφανοι
μεινωσι καὶ γυναῖκες ἐν γαστρὶ ἔχουσας τὰ
ἔμβρυα ἀπολέσωσιν».

Ὁ μεγάλος ἐθνικὸς μάρτυρας Κωνσταντι-
νος Παλαιολόγος — Δραγάσης ἀγωνιζόταν
ἀπεγνωσμένα σωματικὰ καὶ πνευματικὰ γιὰ
ν' ἀντιμετωπίσει τὸν τρομερὸ κίνδυνο. Θέλου-
τας νὰ ἐμψυχώσει τὸ λαὸ, ν' ἀποαλώσει τὸ
φρόνημα τῶν ὀλιγαριθμῶν ἀξιωματικῶν, καὶ
στρατιωτῶν καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τροφίμα καὶ
ἄπλα, δὲν ἠσύχαζε μήτε στιγμῆ. Ἐφτασε ν'
ἀγρυπνεῖ ὅλη τὴ νύχτα, καὶ μὲ δυσκολία νὰ
δέχεται λίγη τροφή.

Ἦταν ἀφάνταστη ἡ ἀγωνία τοῦ λαοῦ. Κ'
εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ περιγραφή τῆς ἀπὸ
κάποιον ἀγνωστο χρονικογράφου τοῦ καιροῦ.
Ἄς παραθέσουμε μιά περικοπή:

— «Ὁ τῆς ἀνείπωτης καὶ ἀκατανόητης
συμφοράς! Τὴν ὦρα πού ἐγὼ ὁ ἔλεεινὸς ἔγρα-
φα τὰ λόγια αὐτὰ, οἱ Τοῦρκοι πολιορκοῦν
τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἔφεραν τόσο κον-
τὰ τὶς πολιορκητικὲς μηχανές τους, ὥστε ἀ-
πεῖχον ἀπὸ τὴν Τάφρο μὸλις δέκα πόδια.
Καὶ κτυποῦν τὸ τεῖχος ἀδιάκοπα μὲ τὰ ὄνο-
μαζόμενα σκευῖ (κανόνια) — ὑπάρχουν συγ-
κεντρωμένες πέτρινες σφαῖρες πού καθεμιά
τους μπορεῖ νὰ γκρεμίσει ἕνα ἀμάξι — κ' ἔ-
χουν ἐτοιμάσει ἀνεμόσκαλες καὶ πύργους, κι
ἀπὸ ὦρα σὲ ὦρα ἀναμένεται νὰ κυριεύσουν
τὴν πόλη. Ἀλοῖμονο, ἀγαπημένη πατρίδα,
πόσο κινδυνεύεις καὶ τί καταφρόνηση δέχεσαι
ἀπὸ τοὺς ἀσεβεῖς. Ἀλλά, Κύριε, λυπήσου-
μας, καὶ συγχώρησέ μας, μόνε φιλόνηρωτε·
σῶσε μας ἀπὸ τὰ κακά πού μᾶς περιμένουν,
γιατὶ σὲ Σένα μονάχα ἔχουμε τὶς ἐλπίδες
μας».

Ἡ πολιορκία, πού ἔχε ἀρχίσει κατὰ τὶς
πρῶτες ἀπριλιτικὲς ἡμέρες, συνεχιζότανε μὲ
ὀλοένα μεγαλύτερη ἔνταση κ' ἡ ἀγωνία τοῦ
πληθυσμοῦ εἶχε κορυφωθεῖ, ὅταν τὸ πηχτὸ
σκοτάδι τοῦ ἀπελπισμοῦ ἔσπασε ἀναπάντεχα
μιά δέση ἀστραφτερῶν ἀχτίδων: πέντε κα-
ράδια μ' ἑλληνικὴ σημαία φανήκανε στὸ Βό-

πλάτος τοῦ στόματος αὐτοῦ τοῦ κανονιοῦ
ἦτανε δώδεκα πηγάμες. Χρειασθήκαν, περισ-
σότερα ἀπὸ ἑκατὸ βουβάλια γιὰ νὰ τὸ με-
ταφέρουν, στὸ διάστημα δυὸ ὀλάκερων μηνῶν,
ἀπὸ τὴν Ἀνδριανούπολη ὅπου εἶχε κατα-
σκευαστεῖ, στὴν Πόλη, διακόσιοι στρατιῶτες
γιὰ νὰ τὸ συγκρατοῦν ἀπὸ τὰ πλάγια κι ἄλ-
λοι τόσοι ἐργάτες γιὰ νὰ ἰσιώνουνε τὸ δρόμο.
Ἀκολουθοῦσανε πίσω πενήντα μαστόροι, μα-
ραγκοὶ καὶ χτίστες, γιὰ νὰ ἐπιδιορθώνουν τὶς
ζημιές καὶ νὰ σιγορεύουνε τὰ γεφύρια. Ἡ πέ-
τρινη σφαῖρα πού ξεσφεντόνιζε ζύγιζε χ'λιες
τρακόσιες λίτρες. Τὸ βάρος ἐκείνου τοῦ κολο-
σσοῦ ἔφτανε τὶς τρακόσιες εἰκοσι χιλιάδες
κιλά. Γιὰ νὰ λυῶσει ὁ χαλκὸς πού χρειαζότανε
γιὰ τὴν κατασκευὴ του ἔπρεπε νὰ καίει
ἐπὶ τέσσερες — πέντε μέρες βουνὸ ὀλόκληρο
ἀπὸ ξυλοκάρβουνα. Τόσο ἦτανε φοβερὸ τὸ
μυγκριτὸ του ὅταν ἐπαίρνε φωτιά, πού ὁ
σουλτάνος ἔδωσε διαταγὴ νὰ δοῦνε τελάλη-